

Karen Skovgaard-Petersen

Fortæller, stil og autoritet

i Svannings Danmarkshistorie og Torfæus' Norgeshistorie

Denne artikel sammenligner fremstillingsformen i to skandinaviske historieværker på latin, Hans Svanings fra 1500-tallet og Tormod Torfæus' fra cirka 1700. Begge værker præges af et fremtrædende 'fortæller-jeg', men indbyrdes er de meget forskellige. Artiklen argumenterer for at denne forskel afspejler historieskrivningens forandring i disse århundreder, fra kunstprosa til fagprosa. 'Fortæller-jeg'ets forandring har at gøre med den måde hvorpå teksterne opbygger autoritet: mens autoriteten i 1500-tallets historieværker typisk ligger i en klassicerende stil der er ensartet og uden citater fra andre tekster, ligger den i 1700-tallet i et stort lærdomsapparat i form af citater og referencer, hvormed oplysninger bliver dokumenteret.

REFORMATIONEN I 1536 BETØD en styrkelse af det dansk-norske monarki. Meget af det gods der før havde tilhørt kirken, kom i hænderne på kongen, der nu også var kirkenes øverste overhoved. I de følgende årtier byggedes en omfattende hofkultur op, hvor musik, fester, slotte og malerier var med til at fremme den 'fyrstelige reputation' og dermed stille kongens magt og værdighed til skue. Med til dette repræsentative apparat hørte også den nationale historieskrivning.

Problemet var imidlertid at der ikke fandtes en tidssvarende Danmarkshistorie. Ganske vist var Saxo Grammaticus' store latinske værk *Gesta Danorum* fra omkring

1200 blevet trykt i 1514 i Paris, og det nød anerkendelse blandt Europas lærde. Men af flere grunde gjorde det ikke fyldest. Dels kunne man ikke her finde en fremstilling af de sidste 350 års historie, dels levede det ikke på alle punkter op til de stilistiske og indholdsmæssige krav der blev stillet til en nationalhistorie i midten af 1500-tallet. Der var med andre ord behov for en ny Danmarkshistorie der kunne gøre landets lange traditioner som selvstændigt monarki kendte både i ind- og udland, legitimere den siddende konges magt og i det hele taget give udtryk for bestemte synspunkter i konkrete spørgsmål om grænsedragning og lignende.

Dertil kom det mere symbolske, at mange europæiske nationer siden bogtrykkerkunstens opfindelse i midten af 1400-tallet havde fået deres historie udgivet på tryk. En nationalhistorie skrevet på latin og udgivet på tryk var med til at placere en nation blandt de kulturelt avancerede, civiliserede lande i Europa.

Resultatet blev i første omgang Hans Svanings latinske Danmarkshistorie. Den blev til i perioden 1550-80. For Norges vedkommende gik der længere tid før en ny nationalhistorie så dagens lys. Norge og Danmark havde siden Kalmarunionens stiftelse i 1397 været knyttet sammen under en fælles, dansk konge. Efter Reformationen i 1536 var dette bånd blevet tættere og den danske dominans stærkere. Men Norge indtog kun en beskedent plads i den nationale historieskrivning. I den række af både afsluttede og uafsluttede Danmarkshistorier der blev arbejdet på i århundredet efter Reformationen, var det Danmark i snæver forstand der var emnet. Men med enevældens indførelse i 1660 skete der en forandring også på dette område. Norge og Danmark blev nu i højere grad betragtet som ligeværdige 'tvillingeriger' under den enevældige danske konge, og denne forandring i Norges status fra underordnet lydrike til ligeværdigt tvillingerige afspejlede sig også i historieskrivningen. Der var nu politisk vilje til at finansiere en stor, selvstændig Norgeshistorie. Islændingen Tormod Torfæus fik ansættelse som den dansk-norske konges norske historiograf, og han kunne i 1711 krone resultatet af mange års flid med udgivelsen af den fire bind store Norgeshistorie, *Rerum Norvegicarum historia*.

Mere end 100 år skiller altså Svanings og Torfæus' latinske værker om henholdsvis dansk og norsk historie, og en sammenligning mellem dem kan derfor illustrere mange aspekter af historiografiens udvikling i denne periode. Af største betydning var den enorme forøgelse af tilgængelige tekster der var en følge af bogtrykker-

kunstens opfindelse. Det fik konsekvenser ikke bare for studiet af historie, men også for historieskrivningen som genre og for de retoriske virkemidler der blev taget i anvendelse for at gøre beretningen troværdig. Denne forandring kommer til syne i en sammenligning af Svanings og Torfæus' nationalhistorier. Der er ganske vist det problem at Svanings værk kun er overleveret i brudstykker, og det kan selvfølgelig diskuteres hvor repræsentativt det bevarede materiale er. Med dette forbehold vil jeg i denne artikel forsøge en præsentation og en sammenligning med fokus på fortællerstemmen i de to værker. Begge værker er præget af en fremtrædende fortællerstemme, et tydeligt 'jeg', men der sker en ændring i dette 'jeg's karakteristika. Og denne ændring afspejler den større ændring historieskrivningen gennemgik i disse århundreder, fra kunstprosa til fagprosa.

Hans Svanings Danmarkshistorie¹

Hans Svaning (cirka 1500-84) var den første af en hel række historikere der efter Reformationen skrev på en ny latinsk Danmarkshistorie i forståelse med den danske regering. Svaning havde blandt andet studeret i Wittenberg hos Philip Melanchthon og havde formodentlig her også orienteret sig i den samtidige historieskrivning, inden han i 1550'erne påbegyndte sin Danmarkshistorie.² Anledningen til at han gik i gang med

1 Om Svanings Danmarkshistorie, se Rørdam (1867), s. 66-101; Ilsøe (1972); Skovgaard-Petersen (2002a), s. 95-104. En ny udgave og oversættelse af de bevarede dele af Svanings Danmarkshistorie er under forberedelse ved Peter Zeeberg i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs regi.

2 Om Melanchthons betydning for uddannelsen af danske studerende i og uden for Luthers Wittenberg i reformations-århundredet, se for eksempel Harsting (2002), s. 41ff. Se også note 11 nedenfor.

det store værk, var efter alt at dømme at en ny Sverigehistorie, også på latin, udkom i 1554, forfattet af den landflygtige katolske ærkebiskop Johannes Magnus (død 1540). Dette værk var ikke bare en lovprisning af svenskerne og deres forfædre, goterne, men også en gennemført nedrakning af svenskerne upålidelige og inferiøre danske naboer. Magnus' Sverigehistorie blev hurtigt kendt ude i Europa, og dens popularitet gjorde behovet for en ny Danmarkshistorie endnu mere presserende. I de følgende årtier arbejdede Svaning på opgaven. At dømme efter det vi kender af værket – og det er i første række de tre første oldenborgske konger, Christian I, Hans og Christian II's historie – skrev Svaning sin Danmarkshistorie som en pendant til Johannes Magnus' værk, og den anti-svenske holdning er tydelig.³

I 1579 blev Svaning imidlertid tvunget til at aflevere manuskriptet til universitetets professorer, der fungerede som censorer. Det var nemlig efter Reformationen i 1536 universitetsprofessorernes opgave at kontrollere at alt hvad der udkom i Danmark var i overensstemmelse med den rene protestantiske lære og ikke stred mod nationale interesser. Særlig det sidste punkt har naturligvis været væsentligt i forbindelse med vurderingen af Svanings Danmarkshistorie.

Formodentlig har Svaning afleveret et nogenlunde afsluttet manuskript, men af grunde vi ikke kender, fandt professorerne det ikke trykværdigt. Man kan dog gætte på at netop skildringen af Sverige blev anset for problematisk, for efter afslutningen af den nordiske Syvårskrig (1563-70) var der forbud mod dansk-svenske smædeskrifter. Svaning måtte nu aflevere sit manuskript til Universitetsbiblioteket i København, og her brændte det sammen med resten af biblioteket i 1728.

3 Nærmere argumentation i Skovgaard-Petersen (2002a), s. 95-104 og 310-17.

De gamle guder

Der er bevaret en oversigt over indholdet af Svanings Danmarkshistorie.⁴ Af den fremgår det at han indledte værket med en række kapitler om folkeslag der regnedes som skandinaviske forfædre: goter, cimbrer med flere. Den eneste længere passage der er bevaret af denne ældste historie, står at læse i et stort kommentarværk til Saxos Danmarkshistorie, udarbejdet af historikeren S. J. Stephanius (1599-1650) og trykt i 1645. Passagen handler om de gamle guder som blev dyrket i Danmark. Den begynder som en beskrivelse af de forskellige væsener der ansås for guddommelige. Denne første del er med andre ord en antikvarisk fremstilling, det vil sige en ikke-berettende beskrivelse af et fortidigt fænomen.

Fortælleren træder tydeligt frem her og henviser til en lignende slags magikere i samtidens Tyrkiet: "og den form for mennesker findes stadig i dag i Tyrkiet; det fremgår af beskrivelserne hos de forfattere der har skrevet om tro og skikke hos det folkeslag".⁵ Svaning nøjes altså ikke med at beskrive de gamle danske forestillinger, men gør tillige opmærksom på tilsvarende forestillinger i Tyrkiet, kendt fra moderne etnografiske beretninger. Ligeledes trækker han en parallel mellem de gamle skandinaviske præsteskaber og gallernes druider. Han forklarer Uppsalas beliggenhed for sine læsere, for her lå nemlig Odins tempel: "Han havde i Uppsala – den by i Sverige hvor ærkebispden der i landet i dag har sit sæde – et fornemt tempel."⁶ Forskellen på dengang og nu

4 Udgivet i Christensen (1913), s. 5-8 og 176-77.

5 "[...] quale genus hominum hodieque in Turcia quoque esse, ex illorum descriptione constat, qui ejus gentis mores et religionem literis mandarunt." Denne passage fra Svanings Danmarkshistorie kendes fra Stephanius' Saxo-kommentar, *Notæ uberiores in Saxonem* (1645), s. 140-41. Alle citaterne fra Svanings Danmarkshistorie er oversat af Peter Zeeberg.

6 "Is Vpsaliæ, quod Sveciæ oppidum est, nunc summi Pontificis ejus regni metropolitana sedes,

er tydeligt markeret. Fortælleren og den implicitte læser – det vil sige ‘læseren’ således som han kan konstrueres ud fra teksten, en parallel til ‘fortæller-jeg’et – er placeret i en tid fjernt fra den der berettes om. Fortællerens kendskab til beretninger om andre lande og deres historie, skikke og religion træder frem i disse bemærkninger, ligesom hans belæsthed fremgår af en lille indskudt oplysning om Odins rette navn: “[Odin] som nogle kalder Vothan”.⁷

Emfatisk fremtrædende bliver fortælleren i slutningen af første del, hvor han først henviser til Saxos beretning hvis nogen ønsker at vide mere om disse væsener, for straks derefter at tage eftertrykkelig afstand fra hvad der fortæles om dem: “Hvis man vil vide mere om dem, kan man slå op hos Saxo. I mine øjne virker det meste af det der står om dem, helt usandsynligt.”⁸ Her har vi altså en henvisning til en anden navngiven forfatter, en direkte henvendelse til læseren, og endelig den markerede personlige fremtræden med det personlige stedord *mibi* (“i mine øjne”; direkte oversat: “for mig”), der står som første ord i den skeptiske erklæring.

Denne tydeligt markerede fortællerstemme kan vi karakterisere som en ‘forsker-fortæller’, der sammenligner dengang og nu, gør opmærksom på sin egen læsning og lærdom, og anstiller sig skeptisk over for de gamle sagn. Han er tydeligt lokaliseret i tid og taler om forholdene “nutildags” (latin: *hodie*), til forskel fra den oldtid (“i gamle dage”, latin: *antiquitus*) han skriver om. Henvisningerne til samtidige forfatters beretninger og til Saxo er med til at identificere fortælleren som endnu en af samme slags,

templum habuit nobile”, Svanning, citeret i Stephanius (1645), s. 140-41.

7 “[...] quem alij Vodanum appellant”, Svanning, citeret i Stephanius (1645), s. 140-41.

8 “[...] de quibus qui plura scire volet, Saxonem consulat. Mihi quidem fidem excedere videntur pleraque, quæ de ijs scripta extant”, Svanning, citeret i Stephanius (1645), s. 140-41.

endnu en der skriver om livsformer som er fjerne i tid eller rum. Og med det markerede latinske ord *mibi* (“i mine øjne”) understreges det at denne fortæller, dette ‘jeg’, tager stilling til troværdigheden af det stof han behandler. Samtidig inviteres den implicitte læser til at tage stilling på lige fod med ‘forsker-fortælleren’: “Hvis man vil vide mere”.

På dette sted – efter den skeptiske erklæring – indtræder der en forandring i fortællerstemmen. I den resterende halvdel af tekstpassagen møder vi ikke længere den konkrete ‘forsker-fortæller’, den diskuterende antikvar. I første del, som vi hidtil har beskæftiget os med, fælder fortælleren kun i meget beskeden grad værdiladede domme over de gamle danskes religion; den sidste halvdel af passagen er derimod præget af moralske vurderinger. Svanning erklærer nu at denne form for gudsdyrkelse fandtes over hele Skandinavien, og han fortsætter:

Det er virkelig nogle foragtelige guder som det bestemt ikke var passende at overlade ansvaret for menneskenes tilværelse, og hvis man sammenligner dem med andre folkeslags afguder, vil man kunne se at alle guder hos alle folk er af samme art: på en gang magtesløse når det gjaldt om at yde støtte, og modvillige når det gjaldt at bringe hjælp til de bønfaldende, når menneskenes sind, forladt af Gud, farer frem på egen hånd og indretter gudsdyrkelsen efter sin forstand, uden det hellige ord.⁹

Her anlægger fortælleren en værdidom: de gamle guder var forkastelige og uværdige til

9 “Turpes sane et indigni dij, quibus humanarum rerum cura demandaretur: quos si cæterarum gentium Idolis comparaveris, ejusdem generis omnes omnium gentium deos esse, cum ad juvandum impotentes, cum ad ferendam opem implorantibus difficiles fuisse intelligas, postquam mens humana a Deo deserta suo feratur arbitrio, et sibi pro rationis captu cultus sine verbo instituat”, Svanning, citeret i Stephanius (1645), s. 140-41.

at blive betroet omsorg for menneskene. Fortælleren appellerer til den implicitte læser der skal sammenligne (*comparaveris*) med andre folkeslags guder og dermed forstå (*intelligas*) at alle hedninges forskellige guder var af samme uformuende slags. Og nu indføres en ny størrelse: Gud, som havde forladt menneskene og overladt dem til deres egen ringe dømmekraft – og dermed til afgudsdyrkeri. Det er temaet for de følgende betragtninger i Svanings tekst:

Vore tidligste forfædre gjorde sig ved deres alvorlige fejl fortjent til denne forblindelse der var så stor og frygtelig at deres efterkommere vendte sig bort fra den sande gud, som de ikke lyttede til, og i stedet vendte sig mod afguder (...). Det er ganske særligt ynkværdigt omhyggeligt at betragte de dødeliges ulykke dengang i gamle dage da de i deres blindhed ikke kunne erkende Gud og i stedet fandt sig forskellige og ganske ubrugelige guder – indtil Gud, Verdens høje og almægtige skaber, fik medynk med os og sendte sit ord fra himlen, og således kaldte menneskeslægten tilbage fra vildfarelsen til den rette vej.

Denne vældige nådegave fra Gud bør alle fromme mennesker sætte højere end alverdens rigdomme. Det gælder i ganske særlig grad konger, fyrster og øvrighed, der leder kongeriger, hertugdømmer og byer, for de er blevet udfriet af de forvildelser og afgudskulter som deres forgængere dengang for længe siden i deres forblindelse hang fast i, og det skete i kraft af Guds ord, som Herren i disse verdens sidste tider ud af sin usigelige godhed over for menneskeslægten atter en gang har åbenbaret.¹⁰

10 "Meruit parentum primorum nostrorum lapsus, perquam gravis, hanc tantam tamque horribilem cæcitatem, ut a vero Deo aversi, cui non auscultabant, illorum posterii ad Idola convertentur [...]. Est autem res commiseratione inpri-

Her beskrives verdenshistoriens gang i kristent perspektiv. Fra den antikvariske redogørelse for de hedenske guder bevæger vi os nu så at sige et skridt opad til den overordnede årsag til at disse guder blev dyrket. Dansk afgudsdyrkelse ses i det store frelses-historiske perspektiv: afgudsdyrkelsen var Guds straf for arvesynden. Men i sin godhed sendte Gud Ordet til menneskene, og det har han gjort igen i nyeste tid – en hentydning til Martin Luther og Reformationen.

Dette emne-skift afspejles i et tilsvarende skift af fortællerstemme. Nu forekommer der ikke længere henvisninger til andre kilder, omtale af divergerende navneformer, af bestemte andre landes forestillinger om magikere, eller markering af fortællers skepsis med hensyn til hvad der fortælles om de forskellige guddommelige figurer. Kort sagt, den markerede 'forsker-fortæller' er væk. Her bliver vi ikke bedt om at stille spørgsmål ved det der fortælles gennem henvisninger til andre versioner i andre kilder. Det centrale er den teologiske sandhed. Fortælleren står ophøjet og upersonlig. Han er stadig fikseret i tid; men tiden er defineret af den teologiske universalhistorie: dette er de sidste dage af verdens historie.

Når fortælleren bruger 1. person i denne

.....
 mis digna, considerare diligenter hanc mortalium calamitatem, quod oppressi cæcitate, vera Dei cognitione olim caruerint, Deosque, pro errore iudicij sui, varios atque inutiles prorsus, quæsierint: donec summum atque omnipotentium rerum opifex Deus, nostri misertus, misso de cælo suo verbo, ab errore in rectam viam genus humanum revocavit. Hoc ingens Dei beneficium, pluris æstimare, quam totius mundi opes, pij omnes debebunt; maxime autem omnium, Reges, Principes, ac Magistratus, qui regnis, ducatus, ac civitatibus præsumunt, quod ijs erroribus atque idololatricis cultibus modo liberati sint, in quibus olim illorum prædecessores excæcati hæserunt, idque beneficio verbi divini, quod Dominus sub extrema hæc mundi tempora, pro ineffabili sua bonitate erga humanum genus mundo denuo patefecit", Svaning, citeret i Stephanius (1645), s. 140-41.

del af passagen, er det det kollektive 'vi', som refererer til menneskeheden som sådan (*Deus nostri misertus*). Brugen af 1. person ("for mig", latin: *mihi*) i den første del af passagen refererede derimod til 'forsker-fortælleren' der betvivlede sandheden af de historier der står at læse hos Saxo. I overgangen fra denne skeptiske erklæring til den teologiske forklaring henvender 'forsker-fortælleren' sig til læseren med en opfordring til at sammenligne den nordiske gudetro med andre hedninger. Herefter identificeres den implicite læser simpelthen med "alle troende" (*pij omnes*), og opfordringen til dem er af religiøs karakter: de skal værdsætte den store velgerning, at Gud sendte Ordet til menneskene, mere end alverdens rigdomme. Det er med andre ord en 'teologisk fortæller', der her tolker dansk historie ind i rammerne af den kristne universalhistorie.¹¹

Vi vender tilbage til dette uddrag, men først skal vi beskæftige os med en passage af den berettende del af Svanings Danmarks-historie. Det drejer sig om en skæbnesvanger episode i Christian II's historie.

Dansen med Dyveke

Svanings beretning om Christian II (konge 1513-23) blev under uopklarede omstændigheder trykt i Frankfurt am Main i 1658, og derfor kendes den i dag. Christian II's rygte var blakket, mildt sagt. I historieskrivningen fremstilledes han simpelthen som en tyran *par excellence*. Helt galt gik det da han kom under indflydelse af Sigbrit, mor til hans elskerinde Dyveke. Derfor var hans første møde med Dyveke en skæbnesvanger begivenhed - og det lades Svanings læser ikke i tvivl om. Fortællingen om deres første møde

11 Det kan tilføjes at passagen eftertrykkeligt placerer Svanings Danmarkshistorie i traditionen fra Philip Melanchthons indflydelsesrige skildring af verdens historie i et frelseshistorisk perspektiv i verdenshistorien *Chronicon Carionis* (1. udg. 1558-60).

på et bal i Bergen er dramatisk og følelsesladet:

Hun danser til basunens klang mens kongen fører, og hendes fagter, hendes blik og hendes blide bevægelser med kroppen fryder kongen, som ved synet af det yndige ansigt og linjerne i den spæde krop, der fra skaberens egen hånd var formet så smukt, var lige så lykkelig som Paris da han havde røvet Helena. Han danser derfor helt opfyldt af glæde, uden anelse om den store elendighed og den frygtelige ulykke der snart efter skulle følge denne dødsmerkede glæde. Hvor er dog kongers og fyrsters hjerter blinde! Hvor er dog alle deres ønsker og længsler forfængelige når Herren ikke længere holder hånden over dem. For når han ikke styrer deres handlinger og beslutninger, drives de ofte med større kraft mod det der bringer dem til undergang, end det der bringer dem til frelse og velsignelse.

Hvilke vældige udgydelser af uskyldige menneskers blod, hvilke mængder af uretfærdige drab, ja, hvilke rystelser i disse rigers grundvold lå der ikke gemt i denne ene dans? Ja, ikke så længe efter tvang den kongen til i skammeligt skræk og rædsel at flygte fra disse tre mægtige nordiske riger med sin højfornemme, dydige hustru, og kaste sig og sine ud i rædselsvækkende, umådelige ulykker.¹²

12 "Subsultat illa ad sonum tubæ cum ductore Rege, ac gestu, vultu, lenique corporis motu Regem plurimum exhilarat, qui consideratis tenelli corporis lineamentis, pulcherrime ab ipso opifice Deo formatis, una cum venusta puellæ facie, non minus in sinu gaudebat, quam Paris quum Helenam rapuisset. Saltat igitur, totus læticia gestiens, magnæ miseræ, gravissimæque calamitatis, quæ brevi post hanc perituram læticiam subsequutura esset, ignarus. O cæca Regum ac Principum corda, o vana studia atque vota eorum omnia Domino retrahente ab ijs manum, qui nisi actiones consiliaque eorum gubernaverit, multo majore impetu ad ea unde perditionem, quam unde salutem benedictio-

En række retoriske virkemidler er her anvendt til at understrege styrken af kongens forelskelse. Udbruddet "Hvor er dog kongers og fyrsters hjerter blinde!" afbryder beskrivelsen af kongens følelser under dansen. Med dette udbrud gør fortælleren opmærksom på at Christian II's opførsel er et eksempel på et generelt fænomen, nemlig kongers blinde forfængelighed – en svaghed som ville få endnu værre konsekvenser hvis ikke Gud stod dem bi. Derpå følger et nyt udbrud: "Hvilke vældige udgydelser af uskyldige menneskers blod", hvor vi bevæger os fra det generelle plan til de faktiske konsekvenser i dette tilfælde, katastrofale for både kongen og hans riger. Her træder fortælleren altså frem som klartseende og moraliserende 'filosof' eller 'teolog'. Fra det konkrete tilfælde udleder han almene regler om Guds behandling af konger, udpeger årsagen til de ulykker der senere indtraf og ser kongens skæbne som en retfærdig straf.

Begivenhedsforløbet er skildret uden antydning af usikkerhed. Der er ingen diskussioner om hvorvidt det nu faktisk foregik på denne måde. Når pointen er af en sådan tidløs moralsk og psykologisk art, skal der ikke sås tvivl om selve grundlaget for disse almene betragtninger. De bliver i stedet fremsat med en insisterende, lidenskabelig styrke som bringes til veje ved anaforiske udbrud, superlativer, allitterationer med mere, og gennem en markeret kontrast mellem dette ene øjeblik – den skæbnesvangre dans – og dets enorme følger.

Denne psykologisk og moralsk orienterede fortællerstemme, som vi kan kalde en

nemque hauriant, sæpenumero feruntur.// O quanta sangvinis innocentis effusione, quantis cædibus injustissimis, quanta denique horum Regnorum turbatione hæc una saltatio constitit, imo non ita diu post, ex his tribus borealibus Regnis Amplissimis, una cum conjuge nobilissima, castissimaque turpi formidine Regem profugere, atque in horribiles, maximasque calamitates conjicere se suosque coegit", Svanning (1658), s. 60-61.

'dommerstemme', er karakteristisk for Svanings Danmarkshistorie. Fortælleren står hyppigt frem med udbrud og henvendelser til læseren – eller ligefrem med 1. persons 'jeg' eller 'vi' – for at understrege pointer af moralsk, religiøs og national-polemisk art.

I den senere del af værket, hvor begivenhederne ligger inden for Svanings egen tid, møder vi imidlertid også fortælleren som øjenvidne, der dokumenterer det sagte. Men typisk ligger der også en moralsk pointe i denne variation af fortællerstemmen. Et eksempel finder vi umiddelbart efter den citerede passage. Kongen og Dyveke slår sig kort efter ned i Oslo, hvor kongen sørger for at der bygges et hus til Dyveke og hendes mor. Rester af dette hus står der stadig, hvad Svanning selv har set:

Da kongen på denne måde havde dæmpet sin længsel en smule, sagde han farvel til Dyveke og drog tilbage til Oslo. Her gav han straks ordre om at der skulle bygges et stenhus på den anden side af fjorden der strækker sig fra havet ind til byen. Dette hus er ganske vist nu forladt og faldet sammen, men jeg, Hans Svanning, har selv set ruinen af det i 1548 da den berømmelige fyrste og konge, vor nådige herre Frederik II, i forbindelse med sin første hyldning blev sendt til Norge af sin far for at afkræve rigets indbyggere deres troskabsed, og jeg fulgte med ham. I dette hus boede Sigbrit så sammen med datteren Dyveke lige så længe Christian var statholder i Norge, og hans far, Kong Hans, stadig levede. Oppe fra borgen forsynede han dem med rigelige midler, og så ofte han havde lyst tog han over til pigen uden længere at bekymre sig om hvad man skulle mene om ham eller hvad folk ville sige.¹³

13 "Hoc pacto postquam desiderium suum aliquantum Rex minuisset, Columbulæ valedicens, Opslovium redit. Vbi continuo Domum lapideam, ultra sinum, qui a mari ad oppidum

Her møder vi et stærkt markeret 'fortæller-jeg', der præsenterer sig med navn og gør rede for omstændighederne ved besøget i Oslo. Denne tydelige fremtræden tjener et dokumenterende formål. Svaning var øjenvidne, han har set dette hus, eller rettere det der stod tilbage af det i 1548, cirka 40 år efter at Dyveke boede der. Dette er et nyt eksempel på 'forsker-fortælleren', en fortæller defineret i tid og rum, der (som her) dokumenterer eller (som i passagen om de gamle guder) diskuterer de fremlagte oplysninger. Huset stod der virkelig, eller rettere: ruinerne var der. Og det er nok den underliggende moralske pointe at disse ruiner er et monument over det uværdige kærlighedsforhold. De hele fire ord i den latinske tekst der ligger inden for betydningsfeltet 'forfald' (*collapsa, desolata, reliquiae, rudera*), er med til at understrege dette aspekt. Det er en moraliserende pointe – den retfærdige straf – som er typisk for Svaning, og den fremtrædende fortæller der dokumenterer tilstedeværelsen af ruinerne, er et middel til at understrege denne pointe.

Fortællerens autoritet

Lad mig runde denne lille præsentation af med nogle overvejelser af hvordan Svaning opbygger troværdighed i de forskellige dele

porrigitur, ædificari jubet, quæ etsi jam collapsa atque desolata est, reliquias tamen ac rudera ejus ego Joannes Svaningius vidi, Anno 1548. quum in Norvagam a Patre missus Illustrissimus Princeps, Rex, et Dominus noster Clementissimus, Fridericus II. sub inaugurationis suæ initia, Sacramentum fidei ab incolis Regni posceret, quem tum seqvutus sum. Hoc igitur Domicilium Sigbritta una cum Columbulâ filia tam diu postea inhabitavit, quam diu superstite Patre Joanne, Christiernus Norvagiæ Regno præfuit, quibus abunde ex arce subministrabatur sump-tus, atque eo quoties libebat ad eam commigravit, nihil jam tum amplius hominum de se existimationem, nec communem famam reveritus sed palam pro Concubina eam habere coepit", Svaning (1658), s. 62-63.

af sin fremstilling. Første del af passagen om de gamle guder er som nævnt en antikvarisk redegørelse, en beskrivelse af et fortidigt fænomen. Antikvariske studier blomstrede op i midten af 1400-tallet som en væsentlig side af renæssancehumanismen.¹⁴ Med den stadig voksende adgang til antikke tekster lagdes grunden til sammenlignende studier af fænomener i den antikke verden, for eksempel bygningsskikke, religion, beklædning, sprog og folkevandringer. I modsætning til den berettende historieskrivning var de antikvariske studier organiseret tematisk, ikke kronologisk. I løbet af 1500-tallet blev det almindeligt at også berettende nationalhistorier indledtes med antikvariske redegørelser for et folks skikke i fortid og nutid, landets topografi og lignende. Den bevarede passage om de gamle guder viser at også Svanings Danmarkshistorie indeholdt sådanne indledende tematiske redegørelser, selv om indholdsoversigten ikke tillader os at sige mere om deres omfang og indhold.

Renæssancens antikvariske fremstillinger adskilte sig stilistisk fra den narrative historiografi. Den narrative historiografi tilhørte kunstprosaens område, som den havde gjort det i antikken og middelalderen. Den er karakteriseret ved en ensartet stil, fintsleben i syntaks og ordvalg; kun sjældent diskuteres oplysningernes rigtighed, kun sjældent henvises til andre forfattere, og citater fra andre tekster bringes stort set aldrig. De antikvariske fremstillinger bugner derimod af citater, diskussioner af kildesteder, afvisninger af andre forskere og så videre. De er derfor karakteriseret ved en fremtrædende 'forsker-fortællerstemme'. Det er denne stemme, dette 'jeg', der sammenligner tekster, ræsonnerer på det grundlag, forkaster nogle oplysninger og accepterer andre.

Det er klart at 'forsker-fortælleren's' auto-

¹⁴ Om de antikvariske studier i antik og renæssance og deres indflydelse på den berettende historieskrivnings emneområder, se Momigliano (1966) og (1990).

ritet er baseret på den lærdom der således udstilles. Læseren skal overbevises om sandheden af det der fortællendes gennem de lærde referencer, gennem argumenter og diskussioner, og eventuelt gennem øjenvidberetninger. Men hvori ligger autoriteten i den langt større del af Svanings prosa der ikke er præget af denne fremtrædende 'forsker-fortæller's lærdom, hvor fortællerstemmen er mindre konkret, mindre præcist lokaliseret i tid og sted end den antikvariske fortæller? Den ligger for en stor del i stilen, i den klassicerende stil, i beherskelsen af den latinske historiografis stilistiske og sproglige normer. Hos Svaning er ordvalg og syntaks stort set i overensstemmelse med de klassiske romerske forfattere, stilen er ensartet – der er ingen afbrydelser i form af diskussioner om oplysninger endside citater fra andre tekster. På denne måde kommer lærdommen til syne, indirekte. Den klassicerende stil, der vidner om fortrolighed med klassiske forbilleder, er et centralt element i opbygningen af autoritet i renæssance-humanistiske tekster – og en sådan tekst er Svanings Danmarkshistorie.

Det er blevet påpeget at det klassicerende latin i renæssancen har været oplevet som noget evigt og uforanderligt – på én gang oldtidens sprog og et sprog hvori man i skrift kunne henvende sig til fremtidige generationer.¹⁵ Det er derfor formentlig heller ikke for dristigt at se en sammenhæng mellem Svanings klassicerende stil og de tidløse værdier og sandheder han henviser til, såsom Syndefaldet, menneskenes tidligere blindhed og den sande Gud, eller, som i Christian II's dans med Dyveke, kongers forfængelighed. Fremsat i det 'evige' sprog får disse udsagn særlig overbevisningskraft. Disse eviggyldige temaer hos Svaning er med andre ord knyttet til en stilistisk baseret autoritet.

15 Jævnfør Skafte Jensen (1991), s. 60.

Tormod Torfæus' Norgeshistorie

Går vi fra Svanings Danmarkshistorie frem til Torfæus' store værk, *Rerum Norvegiarum Historia*, der udkom i 1711 i København, falder et stilistisk træk straks i øjnene: Torfæus' værk er fuldt af citater af andre tekster, noget der vistnok kun forekommer en enkelt gang hos Svaning. Og hertil svarer en markant forskel i fortællerstemmerne. Hos Torfæus er det den diskuterende 'forsker-fortæller' der er dominerende. Men inden vi går ind på det, skal Torfæus og hans værk præsenteres nærmere.¹⁶

Tormod Torfæus' Norgeshistorie blev til over en lang periode. Allerede fra slutningen af 1650'erne havde Torfæus arbejdet for den danske konge Frederik III, i første omgang med at oversætte norrønt sagastof til dansk, i anden omgang – fra midten af 1660'erne – med at sammenskrive noget af dette materiale til en egentlig Norgeshistorie. Med indførelsen af enevælden og arvekongedømmet i 1660-61 var Norge som nævnt blevet en formelt ligeværdig partner i dobbeltmonarkiet. Torfæus' arbejde med den store Norgeshistorie synes imidlertid at have ligget stille i de første år efter Frederik III's død i 1670. I 1682 blev han formelt udnævnt til kongelig norsk historiograf af Christian V, og det ser ud til at han fra nu af i sit hjem på Karmøy ved Stavanger har arbejdet målbevidst på sit store værk.

Torfæus' Norgeshistorie afspejler det unge dansk-norske enevældes politiske agenda.¹⁷ De urgamle traditioner for arvekongedømme, det enevældige kongedømmes fortræffeligheder, den lykkelige forening mellem Danmark og Norge, dette er nogle af de væsentlige politiske budskaber der kommer til udtryk i værket. Bag den ene-

16 Den grundlæggende skildring af Torfæus' liv findes i Erichsen (1788). Yderligere litteraturhenvisninger i Skovgaard-Petersen (2002b).

17 Herom i Skovgaard-Petersen (2002b).

vældige konges interesse i at få udsendt en Norgeshistorie gemmer sig også en voksende erkendelse i lærde kredse af at det norrøne middelaldermateriale på Island var en betydningsfuld kilde til skandinavisk historie. Det var baggrunden for at Torfæus var blevet sat til at oversætte noget af dette materiale til dansk omkring 1660, og hans Norgeshistorie er i høj grad baseret på det norrøne sagastof, som han sammenskriver og parafraserer på latin. Et centralt overordnet sigte med værket er at præsentere Norge for den europæiske lærde offentlighed som et land med lange litterære og politiske traditioner.

Basalt set har Svaning og Torfæus altså skullet løse samme opgave. De har skullet skrive en sammenhængende nationalhistorie på latin, hvorved henholdsvis Danmarks og Norges lange og gloriøse fortid kunne gøres bekendt for et europæisk publikum. Men deres fremstillingsform er i flere henseender vidt forskellig. Følgende passage om den islandske høvding og skjald Egil Skallagrímsson (som levede i 900-tallet) kan tjene som eksempel på Torfæus' fremstillingsform:

Eftersom jeg er uenig med Arngrim i spørgsmålet om Egils alder, vil jeg her fremlægge argumenterne for mit synspunkt. Han fortæller i *Crymogea* 2. bog, side 125 (midten) at han er født cirka år 919. Men side 135 hævder han at han levede frem til den tid da Håkon Apostaten regerede Norge, og at han da var 90 år – hvad der ikke kan passe. For hvis man lægger 919 år til 90, fremkommer året 1009, på hvilket tidspunkt den kristne tro var blevet dyrket offentligt på Island i ni år. Egil levede ikke frem til dens første tid og heller ikke til det nærmest forudgående femår hvor Olaf Tryggvason herskede. Han var nemlig død på Håkon Jarls tid – Håkon Jarl, som også hedder Håkon Apostaten. Da nu dette er på plads, vil jeg

redegøre for hvad jeg selv bygger på. Der hersker ikke tvivl om at den engelske konge Adalsteinus kom til magten i år 925 (...). Om han levede i 90 år, kan jeg ikke sige, eftersom de håndskrifter jeg følger, kun fører hans sidste tid frem til hans niende tiår.

Hertil har Egils bedrifter ført mig fra mit forehavende, for jeg syntes de krævede at jeg fortalte om hans død. Nu vil vi vende tilbage til det vi kom fra.¹⁸

Torfæus diskuterer her med sin forgænger, den islandske historiker Arngrimur Jónsson (1568-1648). Det drejer sig om Egil Skallagrímssons levetid, og Torfæus argumenterer først for at Arngrimurs opfattelse er forkert, dernæst for hvorfor han selv mener at kunne datere Egil lidt tidligere. Der er altså tale om en markeret 'forsker-fortæller' der træder frem i 1. person: "jeg er uenig" (*dissentiam*); "mit synspunkt" (*nostram sententiam*); "kan jeg ikke sige" (*exprimere nequeo*); og henvender sig til læseren: "hvis man/du lægger" (*adjecris*). Hovedverberne er stort set

18 "Cum autem ab Arngrimo in annis ætatis Eigillis dissentiam, nostram sententiam rationibus stabilendam existimamus. Is Crymogææ Lib: II. pag: m 125. eum natum tradit circa annum Domini CMXIX. Pag. autem 135. supervixisse ad tempora Haconis Apostatæ, Norvegiæ præfecti, jam nonagenarium, perhibet. Hacon autem Apostata cæsus est anno CMXCV. id quod subsistere nequit. Si enim nonaginta annis annos CMXIX. adjecris, annus MIX. emergit, quo tempore Christiana religio per novem annos in Islandia publice exercitata fuerat, ad cujus primordia Eigill non pervenit, neque ad proximum, quod præcessit, quinquennium, quo Olafus Tryggvinus imperavit. Haconis enim Hladarum Comititis, qui et Apostata, tempore mortuus est. His evictis, fundamenta nostra detegamus. Adalsteinum Angliæ Regem ad Regni sceptrum admotum anno CMXXV. in confesso est. [...] An vero nonaginta annos vixerit, exprimere nequeo, cum exemplaria, quæ sequor ejus extrema ad nonum ætatis suæ denarium tantum referant. Hucusque me a scopo Eigillis gesta abriperunt; exitum namque ejus ut exponerem, requirere videbantur. Nunc unde digressi sumus, redibimus", Torfæus (1711), bog I, s. 213-14.

alle i nutid til markering af fortællerens læsning: "han fortæller" (*tradit*); "han hævder" (*perhibet*) – og af hans ræsonneren: "jeg bygger på" (*detegamus*); "der hersker ikke tvivl om" (*in confesso est*). 'Fortæller-jeg'et fremstår konkret i tid og rum, som en forsker der læser og ræsonnerer, en forsker på linje med diskussionspartneren Arngrimur.

Den slags diskussioner bugner det af hos Torfæus. Og selv i berettende passager, hvor verberne er holdt i fortid og fortælleren generelt er tilbagetrukket, forekommer den fremtrædende 'forsker-fortæller' lejlighedsvis; eksempelvis gør han opmærksom på at en lokalitet nu har et andet navn, eller på at Arngrim siger noget andet. 'Forsker-fortælleren' i Torfæus' tekst refererer konstant til andre forfattere, diskuterer med dem, gengiver sine ræsonnementer og indvier læseren i sine planer for det værk han skriver. Vi følger hans aktivitet som forsker, når han gør opmærksom på nye kilder eller forkaster oplysninger fundet hos andre forfattere. 'Forsker-fortælleren' træder også frem og påpeger forskelle mellem dengang og nu, for eksempel med en forklaring på traditionerne for familiefjeder: "For det var den hævdevundne skik på den tid og i endnu tidligere tider".¹⁹

Fra kunstprosa til fagprosa

Torfæus' fremstilling adskiller sig altså fra Svanings Danmarkshistorie (og generelt fra den humanistiske, narrative historieskrivning) ved at den diskuterende 'forsker-stemme' er dominerende i hans værk. Men først og fremmest bryder Torfæus med denne tradition ved at indføre citater i sin prosa. Hans beretning er spækket med citater fra andre tekster, det være sig norrøn sagalitteratur, klassiske forfattere eller samtidige historikere. De sidstnævnte citerer han nogle gange

19 "Nempe hæc erat seculi illius superiorumque consuetudo antiqua", Torfæus (1711), bog IV, s. 95.

for at støtte egne argumenter, andre gange for at argumentere imod deres synspunkter.

Torfæus gav med andre ord afkald på det klassiske historiografiske krav om en ensartet stil. Da han skrev sit store værk i slutningen af 1600-tallet, var dette ideal ved at vige til fordel for den dokumenterede lærdom – udtrykt i citater og referencer – og til fordel for en udvidelse af emnekredsen. Historieskrivningen, her eksemplificeret ved den officielle nationale historieskrivning, var ved at flytte sig fra kunst- til fagprosaens gebet. Stiltræk som citater, henvisninger og diskussioner om oplysningers rigtighed, der før kun fandtes i de antikvariske, tematisk organiserede fremstillinger, holdt også deres indtog i den narrative historieskrivning, i takt med at emnekredsen udvidede sig: beskrivelser af livsformer, geografi, sprog, næringsveje og meget mere fandt vej fra de antikvariske studier ind i den narrative historieskrivning.

At allerede Svaning indlemmede antikvarisk stof i sin Danmarkshistorie, viser den nævnte passage om de gamle guder. Men det er bemærkelsesværdigt at den antikvariske redegørelse hos Svaning er sat ind i en større teologisk forklaringsramme. Det sker ikke hos Torfæus. Også Torfæus diskuterer – udførligt – hvem Odin var, og knytter forbindelse til den bibelske historie, men uden at tildele ham en plads i den kristne frelseshistorie.²⁰ Tilsvarende er de passager hvori der fældes moralske domme med henvisning til eviggyldige værdier, mindre fremtrædende hos Torfæus end hos Svaning.

En sammenligning af Svanings og Torfæus' værker illustrerer altså en udvikling inden for historiografien, en udvikling der både har et stilistisk og et indholdsmæssigt aspekt. Lærdomsapparatet er langt tydeligere hos Torfæus og kommer så at sige op til overfladen gennem citater og diskussioner, og diskussionerne drejer sig i langt højere

20 Se Torfæus (1711), bog I, s. 131ff.

grad om faktuelle spørgsmål. Den autoritet Torfæus opbygger, ligger mindre i den klassicerende stil og det 'evige' sprog. Den ligger i hans enorme lærdomsapparat. De emner der skal gives autoritet hos ham, er kun for en lille del af eviggyldig, moralsk art, sådan som hos Svaning. Det er emner af faktisk art (hvornår levede Egil Skallagrímsson, for eksempel) og til dem hører også en kultur-geografisk præsentation af Norge.

En forudsætning for denne udvikling – og vel også en del af forklaringen – er at mængden af tilgængelige tekster voksede støt efter bogtrykkerkunstens indtog. Dermed blev vejen banet for at flere tekster kunne sammenlignes og nye spørgsmål stilles på tværs af teksterne. Eksistensen af principielt ens eksemplarer af trykte udgaver gjorde det desuden muligt at referere entydigt til en tekst med sidetal, hvad den ovenfor citerede Torfæus-passage rummer eksempler på.²¹

Torfæus lægger sig på mange måder stilistisk og emnemæssigt tæt op ad den første trykte officielle Danmarkshistorie, *Rerum Danicarum Historia* af Johannes Pontanus fra 1631, som også er rig på citater og antikvarisk stof. Torfæus' udbredte citatvirksomhed, hans lærde diskussioner og mange refe-

rencer har været helt i tråd med almindelig praksis på hans tid, og det har givetvis netop været hvad hans royale arbejdsgiver har forventet af ham. Den kongeligt udpegede censor har da også forsynet værket med sin godkendelse, så det har kunnet sendes i trykken. Denne godkendelse er også medtaget i den trykte udgave.

Den narrative historieskrivning bevægede sig fra kunstprosa til fagprosa, under påvirkning, vil jeg foreslå, af de antikvariske studier der var så populære i den tidligt moderne periode. Dokumentation blev et krav, om end den i stigende grad var henvist til fodnoter og ikke som hos Pontanus og Torfæus indgik som del af brødteksten. Men selv om den udokumenterede og uproblematiserende historieskrivning tabte terræn i den videnskabelige verden, har den vist sig livskraftig i andre sammenhænge, i oversigtsværker og i folkeoplysende værker med et tydeligt ideologisk budskab. Et ældre eksempel herpå – og et udtryk for bestræbelsen på at skabe en dansk-norsk national-historisk bevidsthed – er Ove Mallings *Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenerne* (1777).

21 Om dette emne, se Eisenstein (1979).

Om forfatteren:

Karen Skovgaard-Petersen er seniorforsker ved Det kongelige Bibliotek i København. Hun har blandt andet skrevet disputatsen *Historiography at the Court of Christian IV. Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius* (2002).

Email: ksp@kb.dk

Litteratur

Christensen, William (1913): "Steffen Hanssøn Stephanius' *Designatio variorum documentorum et antiquitatum*", *Danske Magazin* 6. række, 1, s. 5-8, 176-77.

Erichsen, John (1788): *Thormod Torfesens Levnetsbeskrivelse*, ved John Erichsen, udg. af Rasmus Nyerup, København (trykt første gang i *Minerva*, 1787).

- Eisenstein, Elizabeth (1979): *The Printing Press as an Agent of Change*, Cambridge.
- Harsting, Pernille (2002): "Melanchthon, epideiktisk retorik og lejlighedsdigtning i 1500-tallets Danmark", *Rhetorica Scandinavica* 24, s. 35-49.
- Ilsøe, Harald (1972): "Omkring Hans Svanings *Refutatio* og *Chronicon Ioannis*", *Historisk Tidsskrift* 12. række, 6, s. 21-58.
- Momigliano, Arnaldo (1966 [1950]): "Ancient History and the Antiquarian", i A. Momigliano (red.), *Studies in Historiography*, London: Weidenfeld and Nicolson, s. 1-39.
- (1990): "The Rise of Antiquarian Research", i A. Momigliano (red.), *The Classical Foundations of Modern Historiography*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, s. 54-79.
- Rørdam, H. F. (1867): *Historieskrivningen og Historie-skriverne i Danmark og Norge siden Reformationen*, København: Vilhelm Trydes Forlag.
- Skovgaard-Petersen, Karen (2002a): *Historiography at the Court of Christian IV. Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius*, København: Museum Tusculanum Press.
- (2002b): "The first post-medieval history of Norway in Latin: The *Historia Rerum Norvegicarum* (Copenhagen 1711) by Tormod Torfæus", i E. Kessler og Heinrich C. Kuhn (red.): *Germania latina. Latinitas teutonica*, München: Wilhelm Fink Verlag, s. 707-20.
- (2002b, onlineudgave): <<http://www.phil-hum-ren.uni-muenchen.de/GermLat/Acta/SkovgaardPetersen.htm>>.
- Stephanus, Stephanus Joannis (1645): *Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici*, Sorø: Henricus Crusius (faksimileudgave: København: Museum Tusculanum Press, 1978).
- Svaning, Hans (1658): *Christiernus II. Daniæ rex*, Frankfurt am Main.
- Torfæus, Tormod (1711): *Rerum Norvegicarum historia*, København: Schmedtgens.